

Schelhammer Zsófia

Gyöngyösi és Zrínyi megjelenése egy 17. századi énekeskönyvben*

Petrovay Miklós énekeskönyve¹ a régi magyar irodalom elképesztően gazdag repertoárját vonultatja fel, gyakorlatilag nincs „műfaj”, amely ne képviseltetné magát benne – könnyedén megférnek egymás mellett a 16. századi históriás énekek, a „kortárs” vagy „közel kortárs” irodalmi szövegek, a dráma, a dal, a népkönyvrészletek, valamint a *Csizió* is. E dolgozat azonban csak a kortárs szövegekre fókuszál, pontosabban Gyöngyösi István és Zrínyi Miklós énekeskönyvbeli megjelenésére. Mindkettőjüket megidézi egy-egy szöveg, azonban szerintem nemcsak Zrínyit, hanem – a szakirodalom álláspontjával ellentétben – Gyöngyösit is csupán közvetve.

Az első ének, amelyről szó lesz, az énekeskönyvben *Quaerela puellae nupturientis* címen² szerepel a 100v–101v és a 130v oldalakon. Ferenczi Zoltán a kéziratot ismertető tanulmányában³ közli a *Szerelem anyjának...* incipitű vers szövegét, azonban csupán annyit fűz hozzá, hogy „Terjed a 100b–101 levélre. A 12 versszak utolsó 2 során kezdve az ének a 130b lapra van beírva. Utána ez áll: »Leányokrul való szép versek férhezmenetekrül való.«”⁴

A magyar irodalom története második kötetében azt a megállapítást olvashatjuk, hogy ezek a strófák Gyöngyösitől erednek.⁵ Ott azonban nem azonosították a forrásszöveget, amely az *Igaz barátságának és szíves szeretetnek tüköre* (népszerűbb nevén a *Florentina*). Electra monológját olvashatjuk itt, kissé átköltve (3. felvonás 5. jelenet). A szöveg azonban nemcsak azért problémás, mert más verzióban szerepel a lapokon, hanem azért is, mert több részletben található meg a kéziratban. Ahogy Ferenczi is írta, a nagyobb része a 100v–101v oldalakon olvasható, a 101v oldal alján valóban látjuk is az őrszót, ez azonban a 130v oldalra mutat, ahol az ének minden megszakítás nélkül, valóban úgy folytatódik, ahogy

* A szerző az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szegedi Kis István Kutatói Ösztöndíjasa.

¹ STOLL Béla, *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840)*, Bp., Balassi, 2002², Nr. 93.

² Férjhez menni vágyó lány panasza.

³ FERENCZI Zoltán, *Petrovay Miklós énekeskönyve = Irodalomtörténeti Közlemények*, 26(1916), 201–219.

⁴ FERENCZI 1916, i. m. 206.

⁵ *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, szerk. Klaniczay Tibor, Bp., Akadémiai, 1964, 315.

azt a 102r oldalon várnánk. Ez az anomália eredhet onnan is, hogy a kézirat lapjai összekeveredtek az idők folyamán, elképzelhető azonban az is, hogy az utolsó években jegyezte be Petrovay ezt a szöveget a füzetébe. Ez utóbbit látszik megerősíteni a tény, hogy recto oldalon kellene folytatódnia a szövegnek, mégis a 130v-n találjuk – ilyen formán pedig semmiképp nem tudnánk egymás mellé tenni őket. Ebben az esetben azonban legalábbis egy szemöldökráncolást megér a tény, hogy Petrovay semmi módon nem jelöli, hogy később folytatódik a szöveg. Pedig, ha az alig fennmaradó üres oldalak kényszerítették feldarabolni a verset, annak tükrében valószínűleg jelezve lenne mindez, ahogy a Zsigmond-história esetében is feljegyezte, hogy „ennek héja lehet”,⁶ illetve „héja vagyon” a szövegnek.⁷

Talán megér egy apró kitérőt, hogy ez a két kis megjegyzés rendkívül sokat elárul Petrovay másolási technikájáról. Meglehetősen nehéz őt akár a szolgálai, akár az invenciózus másoló kategóriájába beskatulyázni; a Zsigmond királyról szóló história esetében például nem egyszerű eldönteni, mekkora része lehetett abban, hogy egybeolvasztva olvashatjuk a két szöveget, melyeket (szerintem tévesen) jelenleg külön énekeként kezel a szakirodalom.⁸ Az azonban elgondolkodtató, hogy miért ilyen eltérő módokon jelezte az összeolvasztást – hiszen az egyik esetben biztosan állítja, hogy hiány van a szövegben, míg a másikban csupán feltételezi. A két ének eltérő ritmusa és beosztása miatt az válik a legvalószínűbbé, hogy külön forrásokban szerepeltek, és Petrovay saját leleménye volt, hogy egybekapcsolja őket, mikor észlelte, hogy tökéletesen kiegészítik egymást. A szerinte bizonyos („héja vagyon”) és az általa feltételezett („ennek héja lehet”) hiánnyal kapcsolatban a forrásai romlottságára gyanakodhatunk. Ugyanis mikor az első, hosszabb éneket megszakítja, és egészen biztos hangon közli, hogy hiányt regisztrált a históriában, valószínűleg azért teheti ezt, mert olyan nyomtatvány volt a kezében, melyből láthatóan ki volt szakadva egy-két oldal (az őrszók és a lapszámozás igazíthatták el ebben a kérdésben). A háromsoros, rövidebb szöveg esetében bizonytalan a hiány kérdésében, és ma már tudjuk, hogy csupán egy strófa maradt ki a másolásból, így a legvalószínűbb itt is az, hogy töredékes forrásból dolgozott, de ebben az esetben számára az utolsó oldalon ért véget a história, így nem lehetett biztos benne, valóban hiányzik-e valamennyi az énekből és vajon mekkora egység. Úgy látszik tehát, úgy kell kezelnünk Petrovayt, mint aki szolgálaián lemásolja az előtte fekvő szöveget, viszont ha többletinformáció van a birtokában, azt is feljegyzi magának.

Ezen a ponton megéri elgondolkodni azon, vajon milyen forrás lehetett Petrovay kezében. Abból kiindulva, hogy mindkét forrását hiányosnak tekinthetjük, és hogy jelen esetben egy históriás énekről van szó, nagyon valószínűnek tartom,

⁶ Petrovay-énekeskönyv, 13r

⁷ Petrovay-énekeskönyv, 10r

⁸ Ebben a kérdésben azon az állásponton vagyok, hogy eredetileg is egyetlen költeményről beszélhetünk, ld. SCHELHAMMER Zsófia, *Tinódi ismeretlen verseiről = VERSO*, Irodalomtörténeti folyóirat, 2(2019), 3, 5–20.

hogyan nyomtatványokról beszélhetünk. A nyomtatási adatok alapján tudjuk ugyanis a népszerű irodalmi szövegekről, hogy rendkívüli tömegben jelentették meg őket, különösen azután, hogy Komlós András (külföldi minta alapján hazánkban is) meghonosította a füzetes kiadványokat.⁹ Már csak az RMNy adataira támaszkodva is biztosak lehetünk abban, hogy előszeretettel vásárolták ezeket a vékony kis nyomtatványokat, hiszen, ha nem így lett volna, akkor nem szembesülnénk jó pár szöveg esetében azzal, hogy sűrű időközönként újranyomták őket, ráadásul az ország különböző pontjain egyaránt. Szokás említeni¹⁰ azonban ellenpéldaként Valkai András históriáit, melyeket Heltai (vagy a felesége) a *Cancionaléhoz* kötött hozzá. Ezt általában annak alátámasztására szokták felhozni, hogy nem lehetett népszerű olvasmány, én azonban inkább úgy értékelném ezt a tényt, hogy közkedveltsége folytán olyan mennyiségben nyomtatták ki, amit már nem tudott felszívni a „piac” még e nagy népszerűség mellett sem. Jól megvilágítja a históriás énekek sikerét Heltainé esete, akinek férje halála után egyedül kellett fenntartania magát, megélhetést csiszolva a rámaradt nyomdából. Márpedig ő, helyzetét felmérve, szinte kivétel nélkül ilyen énekek nyomtatványait jelentette meg.¹¹ Ez rendkívül beszédes adat egy olyan nyomdatulajdonos esetében, akinek az üzletpolitikájában elsősorban a mindennapi megélhetés számít, és aki számára az irodalmi ízlés vagy a szakmai megbecsültség csak másodlagos szempontok lehetnek.

Visszatérve a főtémára, elmondhatjuk tehát, hogy a Gyöngyösihez köthető szöveg kissé feldaraboltan, de látszólag a maga teljességében olvasható az énekeskönyvben. Petrovay másolási metódusánál jelenleg fontosabb azonban, hogy vajon honnan is másolhatta a szöveget. A szakirodalom gyakorlatilag tényként kezeli, hogy az Gyöngyösi *Florentinájából* származik, a két változat közötti kapcsolathoz pedig valóban kétség sem fér. Fennáll viszont a tyúk és a tojás problémája. Melyik szöveg létezhetett előbb? Badics Ferenc azt írja, Gyöngyösi valamikor 1672–1674 között írhatta a *Florentinát*.¹² A 17. századból egyetlen másik kéziratban maradt fenn (a *Gosztonyi-kódexben*), ezen kívül csupán 18. századi forrásairól tudunk. A másik 17. századi forrásában, a téma kapcsán kevésbé emlegetett *Petrovay-énekeskönyvben* semmilyen utalást nem találunk Gyöngyösire. A *Gosztonyi-kódex*¹³ jó ideig elveszettnek számított, a *Régi Magyar Drámai Emlékek* 2. kötetében még azt olvashatjuk, hogy „a II. világháborúig a Balassagyarmati (Palóc) Múzeumban volt. A háború alatt ez a kódex eltűnt, s bár a Múzeum kéziratossá anyaga azóta az OSZK-ba került, a *Gosztonyi-kódexnek* ez ideig nem

⁹ HELTAI Gáspár, *Cancionale azaz históriás énekeskönyv Kolozsvár 1574*, kiad., kísérő tan. VARJAS Béla, Bp., Akadémiai, 1962 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, V), 21.

¹⁰ HELTAI 1962, i. m. 22.

¹¹ CZINTOS Emese, *Példától az olvasmányig, A (szép)historia a 16. század magyar irodalmában*, Bp., Reciti, 2017 (Irodalomtörténeti Füzetek, 179), 81.

¹² BADICS Ferenc, *Gyöngyösi István összes költeményei I*, Régi magyar költők tára – XVII. századbeli magyar költők művei, Bp., MTA, 1914, 478.

¹³ STOLL 2002², i. m. Nr. 89.

sikerült nyomára akadnunk.”¹⁴ Azóta – miként ezt Stoll Béla kéziratos énekeskönyv-bibliográfiájának második kiadása regisztrálja¹⁵ – szerencsére előkerült, így össze lehet vetni a két szövegváltozatot.

Badics arról is bővebben ír, hogy Gosztonyi és Gyöngyösi könnyen találkozhattak, így Gosztonyi valóban másolhatott eredeti Gyöngyösi-szövegeket. A kódexbe való bejegyzés dátuma természetesen bizonytalan, de Badics megemlíti, hogy a *Florentina* folytatása (töredékben maradt fenn a kéziratban) esetleg akkor vesztetett el, mikor 1679-ben a pestisjárvány miatt Gosztonyi „munkahelye”, a pozsonyi kamara Modorra, majd Kis-Martomba volt kénytelen menekülni. Ekkor tehát elméletben már szerepelhetett a kódexben a szöveg. De hogyan juthatott Petrovay birtokába? Az ő életéről alig rendelkezünk információval, viszont a kézirat összeállításának dátuma a benne szereplő szövegek alapján 1668–1677 közé tehető. Ez azonban a legszélesebb időintervallum, amiben mozoghatunk, az 1677-es bejegyzés például egy személyes jegyzet, amely más színű tintával, kapkodóbb kézírással, és az énekeskönyvből kihámozható dátumokkal összevetve rendkívül későn született, a kézirat törzsanyaga ugyanis valószínűleg 1671–72 között került lejegyzésre. De még ha megengedően gondolkodunk is, és azt mondjuk, hogy a *Florentina*-beli versbetét 1667 táján született,¹⁶ a legjobb esetben akkor is mindössze tíz évet számolhatunk addig, míg Petrovay (mai tudásunk szerint) felhagy a bejegyzésekkel. Mekkora esély van rá, hogy Gyöngyösi saját költeménye ennyi idő alatt utat talált volna Petrovay Miklóshoz?

A kérdés nem újkeletű, már Lengyel Dénes is felfigyelt¹⁷ a két szöveg közötti tagadhatatlan kapcsolatra, illetve arra is, hogy a dátumokat figyelembe véve gyakorlatilag lehetetlen, hogy bármelyik szöveg a másikról másolt változat legyen. Mindenképpen meg kell jegyezni azonban, hogy Lengyel cikkében több helyütt is tévesen szerepel a Verhovay név, minden részlet egyértelművé teszi ugyanis, hogy Petrovay énekeskönyvére gondol. Azonban nem ez az egyetlen tévedés, amit Lengyelnél találunk. Azt még helyesen állapítja meg, hogy a strófák sorrendje nem azonos a két forrásban, viszont a felsorolása hibásan adja meg a versszakok elhelyezkedését. Nem követ el nagy hibákat, és azokat is valószínűleg véletlenül, de a könnyebb megértés érdekében – követve az általa megadott felosztást – szerintem így írhatjuk fel helyesen a versszakok eltéréseit (a *Petrovay-énekeskönyv* sorrendjét vettem alapul, de azokon a helyeken, ahol a *Florentina* rendelkezik többlettel, jeleztem a hiányt):

¹⁴ *Régi Magyar Drámai emlékek 2*, szerk. Kardos Tibor, Bp., Akadémiai, 1960, 348.

¹⁵ STOLL 2002², i. m. 69.

¹⁶ Latzkovits Miklós szóbeli közlése.

¹⁷ LENGYEL Dénes, *Florentina és Verhovay énekeskönyvének Quaerela puella-je = Irodalomtörténet*, 28(1939), 30–31.

*Petrovay-énekeskönyv**Florentina*

1–3	1–3
4	6
5	hiányzik
6	9
hiányzik	10–12
7	13
hiányzik	14–20
8	21
9	hiányzik
10	4
11	5
12	7
13	8
14	hiányzik
15	22

Minden eltérés ellenére láthatunk tehát szorosan összetartozó strófákat, például az 1–3. mindkét forrásban, illetve ahogyan a 10–13. versszakok az énekeskönyvben és (a 6. kivételével) a 4–8. strófák a drámában követik egymást. Ezek a nyilvánvalóan nem a véletlen számlájára írható kapcsolódások közös ősre mutatnak, egy olyan forrásra, amit α -val jelölhetünk. Ezt is felvetette már Lengyel Dénes, aki ezek alapján csak feltételezte, amit én szinte bizonyosnak gondolok, vagyis hogy Gyöngyösi nem lehet a versbetét eredeti szerzője; minden valószínűség szerint felhasznált egy esetleg közszájon forgó, mindenesetre már korábban is létező verset. Latzkovits Miklós ellentétes álláspontot képvisel a kérdésben, és a velem szóban megosztott ellenérvei között szerepel, hogy a vers farsangi költemény, mely könnyen, gyorsan, intenzíven terjedhetett kéziratot másolatokban. Ezzel most nem is vitatkoznék, viszont ha így van, annak akkor sem kell feltétlenül azt jelentenie, hogy Gyöngyösitől eredt a legelső változat – ugyanolyan könnyen juthatott el hozzá is a szöveg, mint ahogy eljutott Petrovayhoz.

Tehát abban az esetben is azon a véleményen vagyok, hogy nem Gyöngyösi a kiindulópont, ha létezett a szövegnek egy korábbi, a drámában olvashatótól különböző, Gyöngyösi-féle változata, hiszen egyrészt túl nagy az eltérés a két változat között, másrészt, még ha egy szöveg két forrásból való összeillesztéséhez elegendő önállóságot feltételezhetünk is Petrovaytól, azt, hogy külön latin címet adjon egy éneknek, rendkívül valószínűtlennek tartom.

Szintén Lengyel mutat rá a hasonlóságra, amely a *Petrovay-énekeskönyv* 14. strófája (ez a Gyöngyösi-féle változathoz hiányzik) és a *Szentsei-dalokkönyv* 53. számú versének 5. strófája¹⁸ között áll fenn:

¹⁸ *Szentsei György dalokkönyve*, sajtó alá rend., előszó és jegyz. Varga Imre, Bp., Helikon, 1977 (Bibliotheca Historica), 268.

Petrovay-énekeskönyv:

Oh ha már valaki, találkozni, a' ki
 Enghem szíbul szeretne,
 Bátor szegény lenne, bár fél szeme lenne,
 Bátor ugyan sánta lenne,
 Nem gondolnék véle, csak enghem elvenne,
 És szükségemről tenne

Szentsei-dalokkönyv:

De ha engem valaki megkérne,
 Annak bátor csak fészeme lenne,
 Az lábo is, bátor, bankós lenne,
 Csakhogy az én szükségemről tenne.

A vénlánycsúfolók alapszókészlete és panaszáradata természetesen adott, úgy is mondhatnánk, megvan a kaptafája, e nagymértékű egyezés alapján mégis nagyon valószínűnek látszik, hogy valóban létezett akár a szóbeli, akár a korai írásbeli hagyományban valamilyen változata annak az éneknek, amely aztán megtalálta az útját Petrovayhoz és Gyöngyösihez egyaránt. Azt a lehetőséget, hogy Gyöngyösi eredeti szövege (akár a *Florentina*-beli, akár egy feltételezhető korábbi változata) került volna be az énekeskönyvbe (ahogy azt *A magyar irodalom története* feltételezte)¹⁹, a fenti érvek alapján és meggyőző forrás hiányában rendkívül valószínűtlennek tartom.

Végül kitérve a vonatkozó szakirodalomra, megállapítható, hogy abban kevés szó esik Lengyel általam többször idézett cikkéről, az RMDE vonatkozó kötete²⁰ is csupán megemlíti, hogy az ominózus közjáték pusztán egyetlen forrásban szerepel, és hogy egy változata megtalálható a „*Verhovay-énekeskönyvben*”. (Itt mindenképpen meg kell jegyezni, hogy ezzel a sajnálatos tévedéssel, amely Lengyel Dénestől származik, frissnek mondható szakszövegekben is találkozhatunk)²¹ Ebből is látszik, hogy senki sem vitatkozik Lengyel állításával, jobbra tudomást sem vesznek róla, ami esetleg annak is köszönhető, hogy Gyöngyösi szövegeivel kapcsolatban többször és komolyabb esetekben is felmerültek szerzőségi kérdések.²² Minden mellőzöttség ellenére azonban ez is lehet egy adat, amely támogatja, hogy kérdéseket tegyünk fel a Gyöngyösinek tulajdonított szövegek szerzőségével kapcsolatban.

¹⁹ *A magyar irodalom története* 1964, i. m. 315.

²⁰ *Régi Magyar Drámai Emlékek* 1960, i. m., 351, 352, 354.

²¹ LATZKOVITS Miklós, *A drámaírás gyakorlata a 16–17. századi Magyarországon*, Bp., Argumentum, 2007, 65.

²² LATZKOVITS Miklós, MÉSZÁROS Zoltán, *Ki írta a Gyöngyösi Florentináját? = Irodalomtörténeti Közlemények*, 109(2005), 469–493; Uő, *Gyöngyösi és az imposztorok (Ki írta Gyöngyösi verseit?) = Irodalomtörténeti Közlemények*, 123(2019), 263–300.

Az eddig tárgyalt szöveg után közvetlenül egy Zrínyi halálára írt siratóének olvasható a 102r–104v oldalakon, amely szintén latin címmel szerepel a kéziratban (*Cantio Lacrimosa de Excell/entissi/mo Dno Domino quondam Comite Nicolao á Zrinyo*.²³ *Nota. Iffiusagom.*). Épp a címek nyelvi azonossága miatt egyáltalán nem kizárt, hogy Petrovay ugyanabból a forrásból másolta ezeket az énekeket. A Zrínyivel „kapcsolatba hozható” szöveg a *Szentsei-daloskönyv*ben is megtalálható,²⁴ igaz, némiképp eltérő változatban. Bizonyos különbségek azt az elképzelést támogatják, hogy Petrovay változata közelebb állhatott az eredeti szöveghez, például az alábbi részletek:

Szentsei-daloskönyv

1.
Hol van Virgilius, poéták vezére?
Mert elijede már Horvátország szíve,
Föllobbant mint szarvas szép folyó-
vizekre

9.
Sirast Horvátország jó rendölt uradat

Petrovay-énekeskönyv

1.
Kelj föl Virgilius, poéták vezére,
Mert elégiádra Hovátország színe,
Föllobbant mint szarvas szép folyó-
vizekre

9.
Sirasd Horvát ország jó renddel uradat

Találunk viszont ennek ellentmondó adatokat is, például a 16. strófában, melyben (a *Szentsei-daloskönyv*vel szemben) kissé értelmetlennek tetsző szöveget olvashatunk Petrovay másolatában:

16.
Sima kengyelérül az Zrényi leugrik,
Midőn vadállatra nagy szívvel futamik,
Fegyveréhez bizván, jaj, megcsalattatik,
Vége életének mert ottan történik.

16.
Sima tengelyérül szerencse leugrék,
Midőn vadállatra nagy szívvel futamék,
Fegyveréhez bizván, jaj,
megcsalattaték,
Égő szövétneke ottan eloltaték.

Annak ellenére, hogy az első sor kérdésében a *Petrovay-énekeskönyv* változatát is tekinthetjük értelmesnek, mégis helyesebbnek tűnik a daloskönyvé, különösen annak tükrében, hogy a következő két sor egyértelműen Zrínyire vonatkozik, és láthatóan nem történik alanyváltás sem. Érdeemes még megemlíteni azt a szintén kissé furcsa sort, melyet a 14. strófában találunk:

14.
Fordítá kerekét Zrényinek sorsához.

14.
Fordítá kerekét Zrínyi gonoszához.

²³ Siratóének az egykori kiváló úr és gróf Zrínyi Miklósról.

²⁴ *Szentsei György daloskönyvei* 1977, i. m. 80.

Mivel a szerencséről van szó, a Szentsei-féle változat sokkal inkább tűnik igazodni a kontextushoz. A másolási hibák alapján mindenesetre nagyon valószínűnek látszik, hogy most sem a nyomtatvány szolgált az énekek forrásául, amit nemcsak a hibák természete, hanem a kronológia is megerősít. Gyöngyösi *Florentinája* is és a Zrínyiről szóló ének is a másolással közel egy időben keletkeztek (habár a Gyöngyösi által felhasznált szöveg lehetett jóval korábbi is), gyakorlatilag tehát kortárs szövegekről beszélhetünk, melyeknek jelenleg nem tudunk számunkra releváns nyomtatott kiadásáról.

A *Petrovay-énekeskönyv*ben nótajelzés is tartozik a vershez: *Ifjúságom*. Az *Ifjúságom vétke gyakran jut eszemben* incipitű bűnbocsánati énekről van szó, melyet a kolofon tanúsága szerint 1616-ban szerzett Szepesi Csombor Márton. Érdeemes megjegyezni azonban, hogy a vonatkozó RMKT-kötet²⁵ jegyzetei alapján a Zrínyiről szóló szöveg első két sora megtalálható Putnoki János emlékkönyvében, amelybe 1617–1622 között kerülhettek bejegyzések Heidelbergben. Ugyanakkor, amint elkezdjük átlapozni az emlékkönyvet, nemcsak ennek az éneknek az első két sorával találkozunk (127), hanem rögtön a második lapon az *Ifjúságomnak vétke* első két sorával is; az itt található két sor azonban nem egyezik teljesen a Thaly Kálmán által közöltekkel.²⁶

„Ifjúságom vétke gyakran jut eszemben,
Mely²⁷ bánatot indít s siralmat szívemben.”
/Szepesi Csombor Máté/

„Ifjúságom vétke gyakran jut eszemben,
Kit bínei miatt félek az az”
/Putnoki János emlékkönyvében/

A szakirodalom alapján azt is tudjuk, hogy ez a vers megtalálta az útját az *Istenes énekek* kiadásaihoz is (amely ponton elvált Szepesi Csombor Márton nevéől), az 1660-as bártfai kiadásban például valóban szerepel (226), viszont ugyanazzal a két sorral kezdődik, amelyekkel az RMKT-ban és Szepesi szövegében is megismerhettük – honnan veszi tehát a második sort a Putnoki-emlékkönyv bejegyzője? A dolgot az is nehezíti, hogy nem is szabályos bejegyzést olvashatunk, nincs bejegyzési hely, idő megadva, nincs dedikáció, nincs aláírás, ráadásul nem is ez az egyetlen bejegyzés az oldalon, hanem eltérő tintával, más kézírással több inscriptiót is olvashatunk. Közülük csupán a legelsőnek, a lap tetején, van keltezése, amelyet eszerint 1622. július 3-án jegyeztek be az emlékkönyvbe.

Az emlékkönyvi bejegyzésekre jellemző, hogy egy-két szó rosszul szerepel bennük, a fent kimutatott viszont akkora fokú eltérés, amelyet nem írhatunk a

²⁵ *Régi Magyar Költők Tára XVII/8.*, szerk. Stoll Béla, Bp., Akadémiai, 1976, 535.

²⁶ *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok I–II*, kiad. Thaly Kálmán, Pest, Lauffer Vilmos, 1864, II. 15.

²⁷ Szepesi Csombornál: Ki.

rosszul működő emlékezet számlájára (mint ahogy saját fogalmazványának sem tarthatjuk). Minden bizonnyal ismert szövegből ered tehát; a kérdés csak az, hogy honnan. Mostanáig nem találtam annak nyomát, hogy a szakirodalom ismerné az ének más változatát, így csak reménykedhetünk abban, hogy a jövőben felbukkan valahol.

Ezt a kérdést tehát egyelőre nyitva hagyva és visszatérve a Zrínyiről szóló ének emlékkönyvben megtalálható első két sorára, rendkívül érdekes a 38 strófás ének 35. strófájában olvasható 1664-es szerzetési dátum, hiszen az album jóval korábbi bejegyzéseket tartalmaz. Nem lehet kizárni, hogy maga a tulajdonos, Putnoki János mellékesen jegyzetfüzetnek is használta az albumot, de olyan példából sincs hiány, hogy évekkel később kerül egy-egy magyar bejegyző kezébe az album, miután a tulajdonosa hazatért a peregrinációból. Szinnyeieinél²⁸ azt olvassuk Putnoki Jánosról, hogy 1658-ban még élt, pontos halálozási dátumáról viszont nem tudunk. Felmerül azonban a kérdés, vajon az ő tulajdonában volt-e még az emlékkönyv, mikor ezek a (valószínűsíthetően kései) bejegyzések belekerültek. Ha hozzá kötnénk ennek a két sornak az emlékkönyvbe kerülését, felvetődne az a kérdés is, hogy létezett-e egy korábbi, más változata a Zrínyiről szóló éneknek, amelyet esetleg felhasznált és parafrázeált a szerző, hogy 1664-ben a mindenkit megrázó eseményhez, azaz Zrínyi halálához igazítsa. Azért sem elvetendő ez a feltételezés, mert a vers bizonyos strófái felbukkannak a Mészáros András szerzte *Siralmas ének az szömörei harcrul* című énekben is.²⁹ Vannak természetesen toposzok a régi irodalomban, melyek ismétlődése nem jelent feltétlenül közös forrást (mint pl. a madarak, vadak koporsóhoz való hasonlítása), ebben az esetben azonban talán többről van szó. A következő strófáknál érhető tetten az azonosság:

Siralmas ének...

4.
Apolló hogy hallá ezeknek halálát,
Mindjárt ő lantjának mézzel folyó szavát,
Citeráját,
Könyveinek árnját,
Keservesen így kezdé el szavát:

5.
Oh, szomorú eset, oh, gonosz szerencse,

Petrovay-énekeskönyv

11.
Apolló hogy hallá ennek ú halálát,
Mingyárt ú lantjának mézzel folyó
szavát,
Keserves sirással könyvének árnját,
Citerát pöndítvén így kezdé el szavát.

12.
Oh, szomorú élet, oh, gonosz szerencse,

²⁸ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái 11*, Bp., Hornyánszky, 1906, 279–280.

²⁹ *Balladás dalok, Népballadák, vitézi énekek a kuruc korból*, szerk. Fogarasi István, Szentendre, Interpopulart Könyvkiadó, 1993, 72–75.

9.
Szörnyű! Apollónak zöngedező lantja,
Szörnyű! Orpheusnak gyönyörű nótája

Elváltoza,
Ékes szép nótája,
Méreggé lőn fülemüle szava.

18.
Szünjön Apollónak zengedező szava,
Szünjön Orpheusznak gyönyörű
hárfája
Fülemülének is zengedező hangja
Méreggé változzék hajnali nótája.

Miszlai András nevével kapcsolatban ráadásul nem először merül fel, hogy más tollával ékeskedne. A *Vígságnak töretik gyöngé szép üvege* incipitű versével kapcsolatban jegyzi meg Thaly Kálmán, hogy az lehetett az alapja az általa *A bujdosó Rákóczi éneke* címen közölt versnek.³⁰ Varga Imre nyomán azonban tudjuk, hogy ez a vers egy 1695-ben szerzett szöveg strófaiból készült válogatás.³¹ Korábbi tehát, mint a Miszlai nevéhez köthető 1704-es vers. Varga maga is azon az állásponton van, hogy a *Lugossy-kódexből* származó *Sírjatok szemeim...* és a *Vígságnak töretik* incipitű vers is egy közös forrásra vezethetők vissza, egymástól függetlenül keletkeztek tehát.³² Meg is nevezi ezt a forrást, egy a sárospataki iskola sorsát sirató éneket, melynek tanulmányában közli az eddig kiadatlan változatait.³³ Ami a közös forrásból való táplálkozást illeti, valószínűleg nincs ez másként a Zrínyiről szóló és a koronczi (szemerei) harcról szóló szöveg esetében sem. Legalábbis elgondolkodtatók az eltérések a változatok között, illetve természetesen a verselés különbözősége is. Elképzelhető azonban az is, hogy jelen esetben Miszlai ismerte a korábbi éneket, és abból emelt át néhány strófát. Péczely László szerint Miszlai és Szentsei együtt bujdoshattak,³⁴ Szentsei gyűjteményében pedig nemcsak Miszlai három költeménye található meg, hanem természetesen a Zrínyiről szóló vers is, így (ha hiszünk Péczelynek) nem nehéz elképzelni, hogy tálcán szállította Miszlainak az anyagot, amit ő a korban még nem létező szerzői jog megsértése nélkül kedvére felhasználhatott. Mindennek tükrében azonban legalábbis érdemes elgondolkodni, mennyi olyan versünk lehet, melyeket egy szerzőnek tulajdonítunk, az ő tehetségét dicsérjük velük, miközben némi utánajárással (és szerencsével) kiderülhet, hogy innen-onnan összetoldozott munkáról beszélhetünk csak.

Visszatérve Petrovayra, az ő kezében talán egy másik énekeskönyv lehetett, de az sem zárható ki, hogy levélben küldte el neki valaki ezeket a verseket. Mivel a gyűjtemény mostani számozása szerint a két érintett ének egymás után következik, és mindkettő rendelkezik latin címmel, meglehet, hogy már Petrovay forrá-

³⁰ THALY Kálmán, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalom történetéhez* 2, Pest, Ráth Mór, 1872, 412–415.

³¹ VARGA Imre, *Egy bujdosó énekünk történetéhez = Acta historiae litterarum hungaricarum*, 13(1973), 123–131, 123.

³² *Uo.*, 126.

³³ *Uo.*, 127–129.

³⁴ PÉCZELY László, *A kuruc költészet egyik remeke (verselemzés) = Jelenkor*, 19(1976), 3, 269.

sában is együtt szerepeltek. Egyáltalán nem könnyíti meg a forrásazonosítást, hogy Petrovay életéről alig rendelkezünk információval. Némi adatot ismerünk róla Petrovay György publikációiból,³⁵ de ezek is csak felületesen érintik az életét. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy nem a család Hosszúmezei Bogdán alapította ágához tartozott, mivel akkor szerepelne Zubánics László *Vitézi végek dicsérete*³⁶ című könyvében, melyben részletesen ír a családról. Hogy mekkora szerepet játszhatott az irodalmi életben, lehetett-e és milyen mély kapcsolata írókkal, költőkkel, egyelőre nem tudható. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy a kézirat 132r oldalán a következő jegyzetet találjuk: „In Petrova die 18 Mentis 8tobris 1672 állattam be én Petrovai Miklós szolgálni Szegedi Zsigmond uramhoz kedden.” Ez a bejegyzés azért is rendkívül fontos, mert az énekeskönyvben szerepel Szegedi Zsigmond egy költeménye, melyet Bethlen István temetésére írt.³⁷ Ezen a ponton pedig gyakorlatilag bizonyítottá válik, hogy Petrovaynak voltak kapcsolatai kortárs költőkkel, így akár kaphatta közvetlenül, levelezés útján is az éneket, irodalmi kapcsolatainak valódi mélysége azonban egyelőre rejtély; csakúgy, mint a nevéhez köthető énekeskönyv, amelyben műfajok tekintetében kivételesen széles repertoárú kéziratot és rengeteg megválaszolendő kérdést hagyott az utókorra.

³⁵ PETROVAY György, *A dolhai és a petrovai Petrovayak története 1450-től napjainkig*, Harmadik és befejező közlemény, 16 címerrajzzal, Turul, 1897, 170–187.

³⁶ ZUBÁNICS László, *Vitézi végek dicsérete, A nemesség szerepe a XVI–XVII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében*, Ungvár, Intermix Kiadó, 2016.

³⁷ *Régi magyar költők tára, XVII. század, 9, A két Rákóczi György korának költészete 1630–1660*, kiad. Varga Imre, Bp., Akadémiai, 1977, 262–263.

Schelhammer, Zsófia

The appearance of Miklós Zrínyi and István Gyöngyösi in a 17th century songbook

At the centre of my study are two texts from the Petrovay songbook. It is a manuscript that, although long known to literary history, still plays a somewhat neglected role in the technical literature. The collection was compiled between 1668 and 1677 by Miklós Petrovay, a nobleman from Maramureş; we can encounter mainly lays in it, but we can also read many prose writings and contemporary poems too.

In this paper, I deal with two works in the latter category, more specifically with the appearance of Miklós Zrínyi and István Gyöngyösi, mostly with the intention of proving that Gyöngyösi was not the genuine writer of Electra's monologue in scene 5 of Florentina's 3rd act. In my opinion he merely used up an already existing spinster mockery, that (or whose common ancestor) can be read in the Petrovay songbook. The literature practically treats it as a fact that the song comes from Gyöngyösi's Florentina, and there is really no doubt about the connection between the two versions, but there is the problem of the chicken and the egg. The two versions were so close in time that I consider it extremely unlikely that Gyöngyösi's own poem would have found its way to Miklós Petrovay in such a short time. Especially in light of the fact that one of the stanza of the poem, though in a slightly different form, is to be found in a third source, a spinster mockery in the Szentsei songbook.

Keywords: 17th century, poems, literatur, Petrovay songbook, István Gyöngyösi.